

DAVRANIŞSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN KATILIM BANKACILIĞI

(Sayfa 47-58)

Dr. Öğr. Üyesi Aysen Edirneligil

Selçuk Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimle Fakültesi
aysenkoroglu@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0851-1740

Özge Osko

Selçuk Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
osko374@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-1212-3838

Öz

İslami finans ilkelerine dayanan katılım bankacılığı, geleneksel faize dayalı bankacılığın aksine kar ve risk paylaşımını vurgulayan alternatif bir finansal sistem sunmaktadır. Davranışsal ekonomi, bu çerçevede psikolojik, sosyal ve duygusal faktörlerin ekonomik kararları nasıl etkilediğini inceleyerek İslami finansı değerlendirmek için bir mercek sağlamaktadır. Bu çalışmada, davranışsal iktisadın konusu olan bilişsel önyargılar, riskten kaçınma, çerçeveleme etkisi, sosyal normlar ve finansal okuryazarlığın katılım bankacılığında tüketici davranışını nasıl etkilediği literatürdeki çalışmalardan yola çıkarak ele alınmaktadır. Örneğin, kayıptan kaçınma yatırımcıları daha güvenli, kâr paylaşımlı ürünleri tercih etmeye yönlendirebilirken, aşırı güven onları daha yüksek riskli yatırımlara yönlendirebilir. Ayrıca, sosyal normlar ve toplumsal değerler, etik yatırımlara yönelik tercihlerin şekillendirilmesinde, paydaşlar arasında güven ve işbirliğinin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Davranışsal ekonomi modelleri ile finansal kurumlar müşterilerinin ihtiyaç ve endişelerini daha iyi ele alarak daha sürdürülebilir ve kapsayıcı finansal uygulamaları teşvik edebilir. Bu yaklaşım sadece bireysel katılımcılara fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bir bütün olarak finansal sistemin istikrarına da katkıda bulunur.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Katılım Bankaları, İslami Finans, Bilişsel Önyargı, Çerçeveleme Etkisi, Riskten kaçınma

Abstract

Based on the principles of Islamic finance, participation banking offers an alternative financial system that emphasizes profit and risk sharing as opposed to traditional interest-based banking. In this framework, behavioral economics provides a lens for evaluating Islamic finance by examining how psychological, social, and emotional factors influence economic decisions. In this study, how cognitive biases, risk aversion, framing effect, social norms, and financial literacy, which are the subjects of behavioral economics, affect consumer behavior in participation banking is discussed based on the studies in the literature. For example, loss aversion may lead investors to prefer safer, profit-sharing products, while overconfidence may lead them to higher-risk investments. Moreover, social norms and societal values are essential in shaping preferences for ethical investments and promoting trust and cooperation among stakeholders. With behavioral economics models, financial institutions can better address the needs and

concerns of their customers and promote more sustainable and inclusive financial practices. This approach benefits individual participants and contributes to the economic system's stability.

Keywords: Behavioral Economics, Participation Banks, Islamic Finance, Cognitive Bias, Framing Effect, Risk Aversion

JEL CODE: D9

Çalışma Alanı: Davranışsal İktisat

1. Giriş

Finansal sistemler, bireylerin ve kurumların ekonomik karar alma süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu sistemler, geleneksel bankacılığın yanı sıra alternatif finansal hizmet modellerini de içermekte olup, bunlardan biri de katılım bankacılığıdır. Katılım bankacılığı, faizsiz finansman ilkesine dayanarak, risk paylaşımı ve etik değerler üzerine inşa edilen bir bankacılık modelidir. Son yıllarda, özellikle Müslüman toplumlarda yaygınlaşan bu model, finansal sistemin daha adil ve sürdürülebilir bir biçimde işlemesine katkıda bulunma potansiyeli taşımaktadır. Küresel finansal krizler ve ekonomik belirsizlikler, bireylerin finansal hizmetlere olan güvenini sarsmış ve daha etik ve sürdürülebilir finansal alternatiflere yönelmelerine neden olmuştur. Katılım bankacılığı, bu bağlamda, bireylerin finansal hizmetlere olan güvenini yeniden tesis etme potansiyeline sahip bir model olarak öne çıkmaktadır. Ancak, katılım bankacılığının başarısı, yalnızca sunduğu ürün ve hizmetlerin niteliğine bağlı değildir; aynı zamanda tüketicilerin bu hizmetlere yönelik davranışsal eğilimleri, algıları ve tercihleri de büyük bir önem taşımaktadır.

Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerini psikolojik ve sosyal faktörler ışığında inceleyen bir disiplindir. Geleneksel iktisat teorileri, bireylerin rasyonel karar vericiler olduğunu varsayarken, davranışsal iktisat bu varsayımın ötesine geçerek, bireylerin sınırlı rasyonalite, çerçeveleme etkisi ve sosyal normlar gibi faktörlerden nasıl etkilendiğini araştırmaktadır. Bu bağlamda, katılım bankacılığı, bireylerin finansal karar alma süreçlerinde karşılaştıkları davranışsal engellerin aşılmasına yardımcı olabilecek bir alternatif sunmaktadır. Bu çalışma, davranışsal iktisat çerçevesinde katılım bankacılığını ele alarak, bireylerin bu bankacılık modeline yönelik tutum ve davranışlarını anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedefi, katılım bankacılığının finansal sistemdeki rolünü ve bireylerin bu modele yönelik davranışsal dinamiklerini ortaya koymaktır. Katılım bankacılığı ve davranışsal iktisat arasındaki etkileşimi inceleyerek, hem akademik literatüre katkıda bulunmayı hem de pratik uygulamalara yönelik öneriler sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde katılım bankacılığının dayandığı temel ilkeler değerlendirilecektir. İkinci bölümde Davranışsal iktisadın ortaya koyduğu kavramlar açıklanacak ve son olarak katılım bankacılığı sistemi davranışsal iktisadın söz konusu kavramları açısından ele alınacaktır.

2. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

Katılım bankacılığı iktisadi literatürde; İslami finans, İslami bankacılık ya da faizsiz bankacılık olarak adlandırılmaktadır. İslami finans, İslam hukukuna uygun olarak işleyen, finansal işlemlerde etik ve ahlaki ilkeleri vurgulayan bir finansal sistemdir. Müslüman toplumlarda; faizin haram kılınması nedeniyle, kar ve zarara katılma esasına göre faaliyet gösteren İslami finans, bu anlamıyla toplumdaki ekonomik ve sosyal işlevleri beraber üstlenmiştir. (Dhahri, 2023). Öte yandan mevcut hassasiyetler nedeniyle sisteme dâhil

olmayan atıl durumdaki fonların ekonomik sisteme kazandırılmasını ve benzer nitelikli yabancı kaynakların, ülke ekonomisine dâhil edilmesini sağlamaktadır (Kalaycı, 2013, s. 61).

İslami finans sistemi; temel çerçevesi Kur'an-ı Kerim ve Sünnet ilkelerine dayandırılarak geliştirilmiş bir modeldir. Bu bağlamda; geleneksel bankacılık sisteminden ayrılan temel özellikleri faiz yasağı, varlığa dayalı finansman ve yalnızca etik yatırımlar yapılmasıdır (Parlakkaya & Çürük, 2011, s. 398). Katılım Bankacılığı; riba kelimesiyle ifade edilen faizin, Kur'an ve sünnet ilkelerine göre yasak kılındığını ve İslam hukukunda, mevcut sözleşmelerin tamamının, bu yasak doğrultusunda inşa edildiğini vurgulamaktadır (İgbal, 2006, s. 3). İslam dini; net bir ifade ile ticareti helal kılmış ve teşvik etmişken, faiz olgusunu yasaklamış ve haram kılmıştır (Aktepe, 2012, s. 22-23). Sistem faiz yerine, kâr ve zarar paylaşımı düzenlemelerini teşvik etmektedir (Gani & Bahari, 2019). Buna göre toplanan fonlar kar ve zarara katılma esasına göre müşteriye sabit bir getiri taahhüt etmemektedir. Ayrıca ihtiyaç finansmanlarının müşteriye nakit bir şekilde verilmeyip, o mal veya hizmeti satın alarak, bireylere vadeli bir şekilde satarak veya ortaklık oluşturarak faize alternatif bir sistem oluşturmaktadır (Albaraka, 2015, s. 8-9). Varlığa dayalı finansman ilkesi, işlemlerin somut varlıklarla desteklenmesi ve yatırımların gerçek ekonomik faaliyetlere katkıda bulunması anlamına gelmektedir. Ayrıca söz konusu yatırımların alkol ve kumar gibi İslam dininde haram kabul edilen sektörlere yapılması ise etik yatırımlar ilkesini oluşturmaktadır (Dhahri, 2023). Sistem, İslam dininin öngördüğü ahlaki ve etik standartlara bağlı kalarak ekonomik büyüme için fonları harekete geçirmeyi ve böylece Müslüman toplumun değerleriyle uyumlu bir finansal ortamı teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Gani & Bahari, 2019; Dhahri, 2023).

Sistem içerisindeki finansal enstrümanlar da geleneksel bankacılık sistemine göre farklılık arz etmektedir. Söz konusu finansal enstrümanların tümü sosyal adaleti ve adil servet dağılımını teşvik ederken İslami ilkelere uyumu sağlamak üzere tasarlanmıştır (Dhahri, 2023). Temel sözleşmeler arasında risk paylaşımını kolaylaştıran Mudaraba (ortaklık) ve Muşaraka (ortak girişim) yer almaktadır (Khandelwal & Aljifri, 2016, s. 567). Mudaraba bir tarafın bilgi ve emek sarf ettiği, diğer tarafın ise sermayesini ortaya koyduğu bir sistemdir (Akgüç, 1992, s.143). Muşaraka ise kar ve zarar işlemini her iki taraf üzerine yüklemektedir. Şeriat ilkelerine uygun olan ve geleneksel tahvillere alternatif sunan İslami tahvillere ise Sukuk adı verilmektedir (Alzahrani, 2019.). Katılım finans sistemi içerisinde, faizsiz bono olarak adlandırılmaktadır. (Tunç, 2010:152).

Katılım Bankalarının fon toplama konusundaki en önemli fonksiyonu; geleneksel bankacılık sistemindeki gibi iktisadi bireylerden fon toplamak ve elde edilen bu fonları, ekonomik sistemin bünyesine, üretimi arttırabilmek adına yönlendirmektir. Bu bağlamda; katılım bankacılığı ve geleneksel bankacılık arasındaki en önemli farklardan biri, İslami finans sisteminde, borçlu ve alacaklı kavramının, geleneksel bankacılığın aksine hem fon sahipleri hem de üreticiler için oluşturulmuş olmasıdır. Katılım bankacılığı sistemi, fon toplamak suretiyle, belirli yöntemlerden faydalanır. Bu yöntemler ise özel cari hesaplar, yatırım hesapları ve sukuk (kira sertifikası) şeklinde sıralanmaktadır (Pehlivan, 2016, s. 301). Cari hesaplar; basit bir emanet hesabıdır ve geleneksel bankacılık sistemleri içerisinde de mevcuttur. Fakat cari hesaplar aracılığıyla; iktisadi bireylere herhangi bir getiri, kâr payı yahut faiz ödemesi mevcut değildir (Atlaş, 2008: 19-23). Cari hesaplar; nakit olarak kullanılmak istenmeyen paraların kullanılması, fatura ödemeleri, aidat ödemeleri, vergi ödemeleri ve harç ödemeleri gibi EFT ve Havale işlemi içeren, para

transferlerini kapsamaktadır. Bilinen diğer adı vadesiz hesaplardır. (Dağ, 2011, s. 22) Yatırım hesapları; geleneksel bankacılık yapısındaki vadeli mevduat hesapları sisteminin karşılığıdır. Bu hesaplar; bünyesinde bulundurdukları fonların, mevcut kurumlarca kullanılması ve kar-zarar katılım esasını oluşturması üzerine kurulmuş sistemlerdir. Katılım bankacılığı nezdinde bulunan yatırım hesapları; iktisadi bireye kar vaat etmediği gibi anaparanın aynı miktarda geri ödeneceği garantisini de sunmaz (Baykara, 2012, s. 32). Katılım Bankaları; üzerine kurulmuş olan temelleri sebebiyle kendisinden fon kullanan müşterilerine doğrudan ödeme yapmaz, aksine bu ödeme kısmını, müşterilerinin ihtiyaç duyduğu alandaki üreticiye, belirli bir fatura karşılığında aktarır. Katılım bankacılığı; ödeme üreticiye gerçekleştikten sonra kullanılan ihtiyaç finansmanı üzerine, belirli bir oranda kâr payı ekleyerek, müşterisi ile arasında bir borçlu-alacaklı ilişkisi yaratır ve ödeme yöntemi üzerine müşterisine bir anlaşma imzalatır. Özetle İslami finans sistemi, kurumsal finansman desteği, kar-zarar ortaklığı, finansal kiralama (leasing) ve mal karşılığı vesaikin finansmanı gibi belirli fon kullandırma yöntemlerinden, katılım bankacılığı sistemi içerisinde faydalanmış olur (Özsoy, 2011, s. 1).

Çalışmalar, İslami finansın etik yatırımları ve risk paylaşımı uygulamalarını teşvik ederek ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceğini göstermiştir (Saleem vd., 2021). İslami finansa reel ekonomik faaliyetlere ve risk paylaşımına yapılan vurgu, topluma fayda sağlayan üretken yatırımları teşvik etmektedir (Nuswantoro, 2024). Ayrıca, özellikle katılım bankaları aracılığıyla İslami finansın Türkiye gibi ülkelerde ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu tespit edilmiştir (Ledhem & Mékidiche, 2021). Ekonomik büyüme üzerindeki bu olumlu etki, İslami finansın kâr paylaşımı ve etik yatırım uygulamaları gibi ilkelerine bağlanmaktadır. İslami bankacılık ve sukuk gibi finansal araçlar da dahil olmak üzere İslami finansın gelişimi, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi ve sosyo-ekonomik zorlukların ele alınmasıyla ilişkilendirilmiştir (Butt vd., 2023).

İslami finans sistemi dayandığı temel ilkelerle yalnızca Müslüman toplumlar için etik finansal çözümler sunmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik adaleti ve sosyal sorumluluğu da teşvik etmekte ve bu ilkelerin küresel finansa entegre edilmesi ve daha fazla araştırılması için artan bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. İslami finans, etik ve kapsayıcı finansal uygulamaları teşvik ederek, çeşitli sektörlerde ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin de gösterdiği gibi, ekonomik büyümeye ve sosyal refaha katkıda bulunabilir (Pertwi vd., 2021; Daulay, 2023).

3. Davranışsal İktisat: Kavramlar ve Kuramlar

Davranışsal iktisat, geleneksel neoklasik iktisadın rasyonalite ve fayda maksimizasyonu gibi varsayımlarına alternatif sunarak, ekonomik karar alma süreçlerinde psikolojik unsurların önemini vurgulamaktadır. Neoklasik iktisat, bireylerin tamamen rasyonel karar vericiler olduğunu ve tüm ekonomik aktörlerin tam bilgiye sahip olduğunu varsayarken, davranışsal iktisat bu varsayımların gerçekçi olmadığını öne sürmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarında psikoloji bilimindeki bilişsel devrim, insan davranışlarının yalnızca gözlemlenebilir etki-tepki ilişkileri ile açıklanamayacağını, bilişsel süreçlerin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur (Ruben & Dumludağ, 2018, s. 43). Bu gelişme iktisat alanında da birtakım gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır George Katona'nın, enflasyon beklentileri ve tüketici davranışlarını ele alarak, bireylerin

kararlarını etkileyen tutumlar, beklentiler ve güdüler gibi psikolojik faktörleri değerlendirmesinin ardından Herbert Simon ise sınırlı rasyonellik kavramını literatüre kazandırarak, bireylerin karar alma süreçlerinin tam rasyonellikten uzak olduğunu ve bilgiye ulaşma ile işleme kapasitelerinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur (Serim, 2019, s. 42). Bu gelişmeler erken dönem davranışsal iktisat olarak ele alınırken yakın dönem davranışsal iktisat, Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin çalışmaları ile ivme kazanmıştır (Ruben & Dumludağ, 2018, s. 45). Kahneman ve Tversky, neoklasik iktisadın temel yapısını koruyarak, rasyonellikten sapmalar ve bilişsel sınırlılıklar üzerine açıklamalar getirmiştir. Bu dönemde geliştirilen Beklenti Teorisi ve Çerçeveleme Etkisi gibi kavramlar, insanların karar alma süreçlerinde sezgisel kısa yolların ve bilişsel yanlılıkların rolünü ortaya koymuştur (Tversky & Kahneman, 1974, s. 1124). Kahneman ve Tversky, bireylerin risk altında yaptıkları seçimlerin, sahip oldukları bilişsel önyargılar nedeniyle beklenen fayda teorisinin öngörülerine uymadığını göstermiştir (Kahneman & Tversky, 1979, s. 263). Richard Thaler, yakın dönem davranışsal iktisadın diğer önemli bir figürü olarak, bireylerin karar alma süreçlerinde otomatik (sezgisel) ve düşünsel (rasyonel) sistemler arasında nasıl hareket ettiğini açıklamıştır. Thaler, "dürtme" (nudging) kavramı ile insanların seçimlerini yönlendirecek politikaların nasıl oluşturulabileceğine dair önerilerde bulunmuş ve seçim mimarisinin bireylerin kararlarını nasıl etkileyebileceğini vurgulamıştır (Thaler & Sunstein, 2019, s. 56).

Davranışsal iktisat, geleneksel iktisadın varsayımlarını test ederek psikolojik unsurları iktisat teorisine entegre etmeye çalışmakta ve bu sayede ekonomik modellerin daha gerçekçi ve açıklayıcı olmasını sağlamaktadır. Hem erken hem de yakın dönem davranışsal iktisat, bireylerin karar alma süreçlerinde rasyonellikten sapmaların ve bilişsel sınırlamaların rolünü kabul ederek, iktisat teorisine daha fazla gerçekçilik kazandırma çabası içindedir.

4. Katılım Bankacılığında Davranışsal Faktörler

İslami bankacılık kendi sistemi içerisinde rasyonel bir tercih olarak görülebilmektedir. Ekonomideki rasyonel tercihler, yalnızca maddi faydayı maksimize etmeyi içermektedir. Ancak İslami bankacılığı seçmek etik inançlarla uyumludur ve etik bankacılık uygulamalarından fayda sağlayan bireyler için rasyonel bir seçim olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda İslami finans, finansal uygulamaları Kur'an ve Sünnet'ten türetilen ahlaki değerlerle uyumlu hale getirerek etik davranışı vurgulamakta ve yatırımcılara rasyonel seçimler yapmalarında rehberlik etmektedir (Gani & Bahari, 2019; Kılıç & Çanakçı, 2022). Ayrıca İslami finanstaki kâr ve zarar paylaşımı ilkeleri, geleneksel kâr maksimizasyonu yaklaşımlarının aksine, servetin daha adil bir şekilde dağıtılmasını teşvik etmektedir (Gani & Bahari, 2019). Öte yandan İslami bankacılıkta karar verme süreci, yatırımcı davranış ve tercihlerini şekillendiren çeşitli psikolojik faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörleri anlamak, müşteri bağlılığını ve memnuniyetini artırmayı hedefleyen finans kurumları için çok önemlidir. Psikolojik faktörlerin ekonomik karar alma sürecini nasıl etkilediğini inceleyen davranışsal iktisat kavramları bu faktörlerin anlaşılması için ışık tutmaktadır. Çalışma kapsamında katılım bankacılığında bireylerin karar verme süreçlerini değerlendirmek üzere davranışsal iktisadın bilişsel önyargılar, riskten kaçınma, çerçeveleme etkisi ve sosyal norm kavramları kullanılacaktır.

4.1. Bilişsel Önyargılar

Bilişsel önyargılar, insanların düşünme süreçlerinde sistematik hatalara yol açan eğilimlerdir. Bu önyargılar, bilgi işleme, karar verme ve yargılama süreçlerinde etkili olabilir ve genellikle duygusal, sosyal veya bilişsel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bilişsel önyargılar, bireylerin algılarını, inançlarını ve davranışlarını etkileyerek gerçeklikten sapmalara neden olabilir. Davranışsal iktisat, irrasyonel finansal kararlara yol açabilen aşırı güven ve kayıptan kaçınma gibi yatırımcı davranışını etkileyen bilişsel önyargıları vurgulamaktadır (Abdelbaki vd., 2023).

Konservatif önyargı (Conservatism bias); günlük hayatta tercihler oluşturulurken, geçmiş bilgi ve değerlere verilen ağırlıklı önemi ifade etmektedir. Ayrıca mevcut bilginin, uygulanabilirliği yüksek olsa dahi, göz ardı edilebilir olduğundan ve yeni bilgiye karşı iktisadi bireylerin düşük bir reaksiyon gösterdiğinden bahsetmektedir. (Dolvin, 2005, s. 82). Muhafazakâr önyargı olarak da adlandırılan konservatif önyargı, ekonomik sistem içerisinde yatırım yapmak isteyen bireylerin, mevcut bilgilere sıkı bir inançla bağlandığı ve elde ettiği tutum ve davranışları koruma eğiliminde bulunduğu bir sistemi ifade etmektedir. Konservatif ön yargıya sahip olan bireyler; fon kullandıran yatırımcı konumunda olarak, yeni bir bilgiye düşük reaksiyon gösterebilmekte ve elde ettiği güncel bilgi yerine, eski varsayımlardan elde ettiği bilgiler doğrultusunda hareket edebilmektedir (Atasever ve Baydur, 2021, s. 35). Konservatif önyargı kapsamında incelenen bu davranış; statüko yanlılığı (mülkiyet etkisi) kavramını içermektedir. Statüko Yanlılığı kavramında bireyler; mevcut statükolarını koruma konusunda dirençli bir eğilim göstermekte ve sahip olduklarını elden çıkarma konusunda isteksiz davranmaktadırlar (Atasever ve Baydur, 2021, s. 336-37). Bir diğer bilişsel önyargı ise aşırı güven önyargısıdır. Bu durumda yatırımcılar genellikle bilgilerini ve piyasa sonuçlarını tahmin etme yeteneklerini abartarak optimal olmayan kararlar alabilmektedir (Küçük & Karabulut, 2023). Başka bir deyişle yatırımcılar genellikle bilgi ve yeteneklerini abartarak aşırı ticarete ve risk almaya yol açabilmektedir (Khan ve Hassan, 2023; Mufti vd., 2023).

Ayrıca müşteriler, finansal kararlar verirken büyük ölçüde ilk bilgilere güvenme eğilimi göstermekte ve bu da yargılarını çarpıtabilmektedir. Bu duruma davranışsal iktisat alan yazınında çıpalama etkisi adı verilmektedir (Küçük & Karabulut, 2023). Öte yandan birçok yatırımcı kalabalığı takip ederek kendi analizlerinden ziyade başkalarının eylemlerine tepki verdiği için piyasa balonlarına veya çökmelerine neden olabilmektedir. Bu duruma ise sürü etkisi adı verilmektedir (Khan & Hassan, 202). Ayrıca yatırımcılar, kazanan yatırımları çok erken satma ve kaybedenleri elde tutma eğilimindedir; bu da genel portföy performansını engelleyebilmektedir (Mufti vd., 2023). Bunun dışında yatırımcılar aşına oldukları seçenekleri tercih etme eğilimindedir ve bu da çeşitli İslami bankacılık ürünlerini keşfetmelerini sınırlayabilmektedir (Küçük & Karabulut, 2023).

4.2. Riskten Kaçınma

Riskten kaçınma, özünde bilişsel önyargı olmakla birlikte özellikle yatırım karar süreçlerinde ayrıca ele alınması gereken önemli psikolojik faktörlerden biridir. Bireylerin belirsizlik içeren durumlarda risk almak yerine daha güvenli ve öngörülebilir seçenekleri tercih etme eğilimidir. Riskten kaçınma, insanların kayıplardan duyduğu korkunun, potansiyel kazançlardan daha ağır basmasıyla ilişkilidir. Bu nedenle, insanlar genellikle riskli seçeneklerden kaçınarak daha az kazançlı ama daha güvenli alternatifleri tercih etmektedir. Katılım bankacılığı, faizsiz bir yaklaşım sunduğundan, müşterilerin risk algısı üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Müşteriler, katılım bankalarının sunduğu

ürünlerin risk düzeyini değerlendirirken, kendi inançları, deneyimleri ve sosyal çevrelerinden etkilenirler. Örneğin, bazı müşteriler, geleneksel bankacılığın sunduğu ürünlerin riskini daha iyi anlayabilirken, katılım bankacılığındaki ürünlerin nasıl işlediğini kavramakta zorlanabilirler. Bu durum, katılım bankalarının müşteri eğitimi ve bilgilendirmesi konusundaki çabalarını artırmasını gerektirmektedir. Katılım bankaları, faizsiz bankacılık prensiplerine dayanarak çalışmaktadır. Müşteriler riskten kaçınma eğilimindeyse daha güvenli ve düşük riskli yatırım araçlarını tercih edebilmektedir. Bu durum, katılım bankalarının sunduğu kar-zarar ortaklığı gibi ürünlere olan talebi etkileyebilir. Riskten kaçınan müşteriler, bankalarının güvenilirliğine ve sağlamlığına daha fazla önem vermektedir. Katılım bankaları, bu tür müşterileri çekmek için güvenilirliklerini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmelidir.

Ekonomik belirsizlik dönemlerinde, riskten kaçınma daha belirgin hale gelebilir. Bu durumda katılım bankaları, müşteri taleplerine yanıt vermek için daha temkinli bir yaklaşım benimsemektedir. Riskten kaçınma eğilimi, özellikle dalgalı piyasalarda fırsatların kaçırılmasına neden olabilir (Khan ve Hassan, 2023; Mufti vd., 2023).

Riskten kaçınma davranışı, katılım bankacılığında müşteri tercihlerini, ürün geliştirme süreçlerini ve genel pazar dinamiklerini etkileyen önemli bir faktördür. Katılım bankalarının, bu tür davranışları dikkate alarak stratejilerini belirlemeleri, müşteri memnuniyetini artırmalarına yardımcı olabilir.

4.3. Çerçeveleme Etkisi

Katılım Bankacılığı; faiz sistemi ile çalışan geleneksel bankacılık sisteminin aksine, yatırımcı bireylere kullandırmış olduğu ürün ve hizmetleri, farklı isimler ile adlandırmaktadır. Örneğin geleneksel bankacılık sisteminin sunmuş olduğu “kredi” işlemini, katılım bankaları “finansman” şeklinde ifade etmektedir. Bu konu nezdinde bilinmesi gereken ilk şey; söz konusu iki işlem türünün, öz bakımından aynı, fakat kullandırma yöntemleri açısından farklı işlemler olduğu gerçeğidir. Zira katılım finans sisteminde kullanılan finansman işlemini; kredi kelimesi karşılayamamaktadır. (Ateşçi, 2020, s. 78) Katılım bankacılığı; faizli sistem ile çalışan bankacılık yapısının aksine, yatırımcı bireylere sunmuş olduğu mal ve hizmetleri, peşin olarak satın alıp, yine aynı yatırımcı bireylere, vadeli bir bedel ile kiralamak veya satmak sureti ile işlemlerini gerçekleştirmektedir. Katılım bankaları; ürün ve hizmet kullanımında, davranışsal iktisat biliminin içerisinde yer alan “çerçeveleme” etkisini kullanmaktadır. Çerçeveleme etkisi; katılım finans sisteminde, İslamiyet dini için önemli olan unsurları vurgulayarak mal ve hizmet satımına aracılık eder. Örneğin “hac ve umre finansmanı” müşterilerin algısında olumlu bir sonuç yaratarak, bireyleri katılım bankacılığı sistemi ile çalışma yönelimine iter. (Ateşçi, 2020:78)

4.4. Sosyal norm ve kültürel etki

Bireylerin finansal kararları üzerinde sosyal normlar önemli bir rol oynamaktadır. Katılım bankacılığı, özellikle Müslüman toplumlarda, dini ve kültürel normlarla iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Katılım Finans Sistematiği; kökenini dayandırdığı dini hususlar gereğince, hassasiyet duygusu oldukça gelişmiş bir kesime hitap etmekte ve bu kesim

aracılığıyla, arkadaş ve akraba tavsiyesi ile tercih edilmektedir (Özsoy vd., 2013, s.192). Davranışsal iktisat bilimi bu tür tercihleri “geleneksel davranış” olarak değerlendirmektedir. Zira bireyler; buldukları aile yapısından ve yetiştikleri sosyal ortamlardan etkilenmektedir (Ateşçi, 2020, s. 76). Bu bağlamda; sevgi, saygı, düşünce, algı ve davranış gibi psikolojik etkenler de iktisadi bireylerin yatırım kararlarında oldukça etkili olmaktadır. Katılım Finans sistematığı; finansal yapının davranış boyutunda, finans ve psikoloji ile buluşmaktadır (Kıyılar ve Akkaya, 2016, s.117). İktisadi bireylerin davranışları psikolojik olarak incelendiği zaman, katılım finans sistematığının tercih nedeni, kişinin ruhen kendini daha iyi hissetmesi ile açıklanmaktadır (Ateşçi, 2020, s. 76). İslami finansın sosyal refaha ve paydaş haklarına odaklanması, karar alma süreçlerinde sosyal normların ve değerlerin rolünü vurgulayan davranışsal ekonomi ilkeleriyle uyumludur (İbrahim & Alam, 2017; Bennett & Iqbal, 2013).

5. Finansal okuryazarlık

Bilişsel önyargılar, İslami finasta özellikle bireysel yatırımcılar arasında yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Aşırı güven, sürü davranışı, eğilim etkisi ve riskten kaçınma gibi önyargılar, optimal olmayan yatırım seçimlerine yol açmaktadır. Finansal okuryazarlık, yatırımcıların bu önyargıları daha etkili bir şekilde yönlendirmelerine yardımcı olarak çok önemli bir ılımlaştırıcı rol oynamaktadır. Yatırımcıların bu önyargıları tanıma ve etkilerini azaltma becerilerini geliştirerek daha bilinçli karar vermelerini sağlamaktadır (Khan ve Hassan, 2023) (Mufti vd., 2023). Eğitimli yatırımcılar, piyasa koşullarını analiz etmek ve rasyonel seçimler yapmak için daha donanımlı hale gelerek bilişsel önyargıların etkisini azaltmaktadır (Agrawal & Dhamija, 2019).

Bilişsel önyargılar kötü yatırım kararlarına yol açabilirken, finansal okuryazarlığın teşvik edilmesi yatırımcıları daha rasyonel seçimler yapma konusunda güçlendirebilir ve nihayetinde yatırım sonuçlarını iyileştirebilir.

Tartışma ve Sonuç

Davranışsal iktisat perspektifinden katılım bankacılığı, geleneksel bankacılık modellerinden farklı olarak, yalnızca finansal ürün ve hizmetlerin yapısını değil, aynı zamanda tüketicilerin bu hizmetlere yönelik algı ve davranışlarını da ele almaktadır. Katılım bankacılığının temel ilkeleri, müşterilerin etik ve dini değerlerine uygunluk sağlarken, bu bankaların sunduğu ürünlerin kabul edilebilirliği ve çekiciliği, bireylerin davranışsal eğilimleri tarafından da etkilenmektedir. Bu bağlamda, bilişsel önyargılar, risk algısı, sosyal normlar ve çerçeveleme etkisi gibi davranışsal faktörler, katılım bankacılığının hem müşteri kazanımında hem de müşteri sadakati oluşturmada önemli rol oynamaktadır.

Katılım bankacılığı müşterileri, genellikle daha düşük riskli ve öngörülebilir getiri sağlayan ürünlere yönelme eğilimindedir. Bu eğilim, kayıptan kaçınma ve aşırı güven gibi bilişsel önyargılarla desteklenmektedir. Katılım bankaları, müşterilerinin bu önyargılarını anlamak ve yönetmek için finansal eğitim programları ve bilgilendirme kampanyaları düzenlemelidir. Müşterilerin bilinçli yatırım kararları alabilmeleri için finansal okuryazarlıklarının artırılması, bu önyargıların etkisini azaltabilir ve daha rasyonel karar almalarına yardımcı olabilir. Katılım bankacılığı, ürün ve hizmetlerini sunarken çerçeveleme etkisini etkin bir şekilde kullanarak, müşterilerin dini ve etik

hassasiyetlerini ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, "faizsiz finansman" veya "etik yatırım" gibi ifadeler, müşterilerin algısını olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca, sosyal normlar ve kültürel değerler, katılım bankacılığı ürünlerinin tercih edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Katılım bankaları, toplumsal değerlere duyarlılık göstererek, müşterileriyle daha güçlü bir bağ kurabilir ve toplumsal güveni artırabilir. Katılım bankacılığı, müşterilerine sunduğu güvenilirlik ve etik değerler sayesinde, müşteri sadakati ve memnuniyetinde önemli avantajlara sahiptir. Güven, müşterilerin bankalara olan bağlılığını ve sadakatini artırarak, uzun vadeli müşteri ilişkilerinin temelini oluşturur. Bu nedenle, katılım bankaları, şeffaflık, dürüstlük ve etik iş uygulamalarını ön planda tutarak, müşteri güvenini pekiştirmelidir.

Araştırmalar, İslami finansın etik yatırımları ve risk paylaşımı yöntemlerini teşvik ederek ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkileyebileceğini göstermektedir. İslami finansın reel ekonomik faaliyetlere ve risk paylaşımına verdiği önem, topluma fayda sağlayan üretken yatırımları desteklemektedir. Katılım bankaları aracılığıyla İslami finansın Türkiye gibi ülkelerde ekonomik büyümeye önemli katkılarda bulunduğu belirlenmiştir. Bu olumlu etki, İslami finansın kâr paylaşımı ve etik yatırım uygulamaları gibi temel ilkelerine dayanmaktadır. İslami bankacılık ve sukuk gibi araçların gelişimi, ekonomik büyümeyi teşvik etme ve sosyo-ekonomik zorlukları ele alma ile ilişkilidir. İslami finansın sosyal refah ve paydaş haklarına odaklanması, karar alma süreçlerinde sosyal normlar ve değerlerin önemini vurgulayan davranışsal ekonomi ilkeleriyle uyumludur. Ek olarak, vakıf ve zekât gibi İslami sosyal finans uygulamaları, sosyo-ekonomik sorunların çözümünde ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İslami finansın öz kaynak temelli finansmana ve kâr-zarar paylaşımına verdiği önem, ekonomik işlemlerde adalet ve karşılıklılığın gerekliliğini vurgulayan davranışsal ekonomi ilkeleriyle de uyumludur.

Sonuç olarak katılım bankacılığı, davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirildiğinde, müşteri davranışlarını etkileyen psikolojik ve sosyal faktörlerin bilinçli bir şekilde yönetilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılım bankaları, bu faktörleri dikkate alarak, müşteri memnuniyetini ve sadakatini artırabilir, aynı zamanda finansal sistemin etik ve sürdürülebilir bir şekilde işlemesine katkıda bulunabilir. Bu yaklaşım, hem bireysel katılımcılara fayda sağlamakta hem de finansal sistemin genel istikrarını desteklemektedir.

Kaynakça

- Abdelbaki, N., Sabhi, R., Oiskhine, A., & Outellou, S. (2023). Harmonie et Divergence entre la Finance Comportementale et la Finance Islamique. *International Journal of Accounting, Finance, Auditing, Management and Economics*, 4(5-1), 383-400.
- Akgüç, Ö. (1987). *100 soruda Türkiye'de bankacılık*. Gerçek Yayınevi. İstanbul.
- Aktepe, İ. E. (2010). *İslam hukuku çerçevesinde finansman ve bankacılık*. Yedirenk. İstanbul.
- Albaraka Türk. (2015). *Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması*. Albaraka Yayınları.
- Alzahrani, M. (2019). Islamic corporate finance, financial markets, and institutions: an overview. *Journal of Corporate Finance*, 55, 1-5.
- Atasever, G., & Baydur, C. (2021). Muğla Konut Piyasasında Yatırımcı Psikolojisinin Analizi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 34-51.
- Ateşci, Ö. (2020). *Katılım bankacılığının davranışsal finans kapsamında değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gümüşhane Üniversitesi.
- Ataş, G. (2008). İslami Finans Sistemi. *Sermaye Piyasasında Gündem, TSPAKB*, 69: 19-30.
- Baykara, H.V. (2012). *Katılım Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi*, Gaziosman Paşa Üniversitesi, Doktora Tezi, Tokat.
- Bennett, M. and Iqbal, Z. (2013). How socially responsible investing can help bridge the gap between islamic and conventional financial markets. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(3), 211-225.
- Butt, H., Sadaqat, M., & Shear, F. (2023). Does islamic financial development foster economic growth? international evidence. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 14(6), 1013-1029.
- Çanakcı, M., & Kılıc, M. E. (2022). Islamic Solutions for Behavioral Problems in Economy. *Iranian Economic Review*, 26(1), 109-119.
- Dağ, S. (2011). *Türkiye'deki Mevduat ve Katılım Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Karşılaştırılması*, Dumlupınar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Daulay, A. (2023). Investment, islamic human development index and banking financing on economic growth and their impact on labor absorption. *Amwaluna Jurnal Ekonomi Dan Keuangan Syariah*, 7(2), 339-346.
- Dhahri, I. S. (2023). Behavioral Finance: Islamic Decision Making in Portfolio Investment, *Economic Studies Journal*, 17(3), s. 68-86.

Dolvin, S. (2005). Can Cognitive Error Explain the IPO Partial Adjustment Phenomenon?. *Stock Exchanges, IPO's and Mutual Funds: In Financial Institutions and Services*, 79.

Gani, I. M., & Bahari, Z. B. (2019). Contemporary survey on the empirical literature of Islamic finance and economic growth relationship. *International Journal of Applied Behavioral Economics (IJABE)*, 8(2), 14-26.

Ibrahim, M. and Alam, N. (2017). Islamic economics and islamic finance in the world economy. *World Economy*, 41(3), 668-673.

Iqbal, M. M. (2006). A broader definition of Riba. *Pakistan Institute of Development Economics Working Paper*, 1-23.

Ismail, N. and Aisyah, S. (2022). Islamic social finance: a bibliometric analysis. *Global Review of Islamic Economics and Business*, 9(2), 019.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263-292.

Kalaycı, İ. (2013). Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51-74.

Khan, S. K., Hassan, N. U., & Islam, J. (2023). Unlocking the investment puzzle: The influence of behavioral biases & moderating role of financial literacy. *Journal of Social Research Development*, 4(2), 433-444.

Khandelwal, S. K., & Aljifri, K. (2016). Corporate governance in Islamic banks: A comparative study of conservatives, moderates, and liberals. *Corporate Ownership & Control*, 13(4-4), 566-574.

Küçük, G. Ş., & Karabulut, T. (2023). Examining the Financial Decisions of Traditional and Islamic Bank Customers from the Perspective of Behavioral Finance. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 10(2).

Ledhem, M. and Mékidiche, M. (2021). Islamic finance and economic growth: the turkish experiment. *Isra International Journal of Islamic Finance*, 14(1), 4-19.

Mufti, M. A., Arshad, M., & Patras, W. (2023). Behavioral Dynamics in Pakistani Markets: Investigating the Roles of Behavioural Biases on Investors Investment Decisions. *Contemporary Issues in Social Sciences and Management Practices*, 2(3), 237-252.

Nuswantoro, P. (2024). Encouraging economic growth through islamic financial principles in indonesia. *WSiSS*, 2(02), 91-97.

Özsoy, İ. (2011). Türkiye'de Katılım Bankacılığı, *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*, İstanbul.

Parlakkaya, R., & Çürük, S. A. (2011). Finansal rasyoların katılım bankaları ve geleneksel bankalar arasında bir tasnif aracı olarak kullanımı: Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 397-405.

- Pehlivan, P. (2016). Türkiyede Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 296-324.
- Pertiwi, R., Syathiri, A., Yulianita, A., & Asngari, I. (2021). The impact of financing in islamic banking on indonesian economic growth. *Modern Economics*, 25(1), 111-116.
- Ruben, E., & Dumludağ, D. (2018). İktisat ve Psikoloji. D. Dumludağ, Ö. Gökdemir, L. Neyse, & E. Ruben (Ed), *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* (s. 33-52). Ankara: İmge Kitabevi.
- Saleem, A., Sági, J., & Setiawan, B. (2021). Islamic financial depth, financial intermediation, and sustainable economic growth: ardl approach. *Economies*, 9(2), 49.
- Serim, H. (2019). Davranışsal İktisatta Tasarruf Davranışı: Öntanımlı Seçenekler ve Bireysel Emeklilik Sistemi Özelinde Bir Analiz. *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2019). *Dürtme*. (Çev. E. Günsel) İstanbul: Pegasus.
- Tunç, H. (2013). *Katılım bankacılığı: felsefesi, teorisi ve Türkiye uygulaması*. Nesil Yayınları. İstanbul.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.